

Р.Д. ЛЯШЕНКО,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри Житомирського
національного агроєкологічного університету

КАЗУАЛЬНЕ СУДОВЕ ТЛУМАЧЕННЯ: ПОНЯТТЯ ТА ПРИНЦИПИ

У статті досліджено проблему сутності і змісту казуального судового тлумачення, його характерні ознаки та принципи. Метою казуального судового тлумачення є правильне розуміння змісту норм права, а завданням – індивідуалізація правових приписів. Акти казуального судового тлумачення є «зразками» для нижчих судових інстанцій з огляду на те, що вони завжди орієнтуються на практику тлумачення та слідує їй.

Ключові слова: казуальне судове тлумачення, принципи тлумачення, акти казуального судового тлумачення.

Ляшенко Р. Д. Казуальное судебное толкование: понятие и принципы.

В статье исследована проблема сущности и содержания казуального судебного толкования, его характерные признаки и принципы. Целью казуального судебного толкования является правильное понимание содержания норм права, а задачей – индивидуализация правовых предписаний. Акты казуального судебного толкования являются «образцами» для нижестоящих судов, учитывая то, что они всегда ориентируются на практику толкования.

Ключевые слова: казуальное судебное толкование, принципы толкования, акты казуального судебного толкования.

Liashenko R.D. Casual judicial interpretation: concept and principles.

The article examines the problem of the essence and content of casual judicial interpretation, its characteristic features and principles. The goal of a casual court interpretation is the correct understanding of the content of the norms of law, and the task is to individualize legal

regulations. Acts of casual court interpretation are "samples" for lower courts, given that they are always guided by the practice of interpretation.

Key words: *casual judicial interpretation, principles of interpretation, acts of casual judicial interpretation.*

У сучасній юридичній науці гостро постає проблема правильного розуміння змісту правових норм, а відтак їх тлумачення. Розвиток тлумачення правових норм тісно пов'язаний зі змінами в суспільному житті та в процесі застосування норм права. Казуальне судове тлумачення належить до офіційного тлумачення та становить значний інтерес, як у теоретичному аспекті, так і в практичній площині.

Окремі аспекти казуального судового тлумачення розкрито у працях: М. Вовпенка, С. Гурак, О. Капліної, О. Костюк, О. Скакун, С. Шевчука та інших вчених. Поряд з тим слід зазначити, що у їхніх працях проаналізовано проблемні аспекти тематики тлумачення норм права загалом. Проте дискусійним залишається питання щодо розуміння сутності та змісту казуального судового тлумачення.

Метою статті є аналіз сутності та змісту казуального судового тлумачення правових норм.

Термін «казуальний» походить від слова «казус», що в перекладі з латинської означає «випадок», «окремий факт». Казуальне тлумачення передбачає роз'яснення правових норм стосовно конкретного життєвого факту.

О. Скакун казуальне (індивідуальне) тлумачення визначає як тлумачення, обов'язкове тільки для конкретної справи (казусу), вирішенням якої зазвичай займаються суб'єкти правозастосовної діяльності¹.

М. Кравчук під казуальним або індивідуальним тлумаченням правової норми розуміє роз'яснення, що обов'язкове лише для осіб, стосовно яких воно провадиться².

У Юридичній енциклопедії казуальне тлумачення трактується як офіційне пояснення змісту норми, яке дається судовим чи іншим компетентним державним органом стосовно конкретної справи. Його не можна механічно поширювати на інші однорідні справи, оскільки кожна з них має свої індивідуальні особливості. Метою такого тлумачення є обґрунтоване вирішення конкретної справи³.

М. Вовпенко визначає казуальне тлумачення як владне роз'яснення компетентного органу у конкретній юридичній справі, що надається у мотивувальній частині рішення у вигляді юридичної аргументації та правової оцінки відповідних юридичних фактів⁴.

Казуальне тлумачення у правовій доктрині виділяється як вид офіційного тлумачення норм права. Як зазначав С. Алексєєв, якщо нормативне тлумачення не повинно відокремлюватись від норми, що тлумачиться, то казуальне – від конкретного випадку (казусу)⁵. Воно дається виключно в межах розгляду конкретної юридичної справи, стосовно конкретних суб'єктів і не має загальнообов'язкового значення.

На думку О. Капліної, правильно застосувати норму права неможливо без її тлумачення, оскільки у процесі пізнання суддя здійснює безперервну інтелектуальну діяльність, пов'язану зі зверненням до конкретних фактів і до норм

права. Особливістю казуального тлумачення при прийнятті рішення є паралельне з'ясування змісту норм матеріального і процесуального права⁶. Основою казуального тлумачення є правові мотиви, у яких відбивається внутрішнє переконання, яке сформувалося щодо застосованих норм матеріального і процесуального права. Це обґрунтування суддями в рішеннях зроблених ними висновків у конкретній юридичній справі. Таким чином, правовими мотивами є думки суддів, сформовані в результаті тлумачення норм права стосовно конкретної юридичної справи. Особливістю казуального тлумачення, що відрізняє його від нормативного, є те, що воно має персонально-адресний характер та стосується конкретних обставин. Казуальне тлумачення не може виходити за межі конкретної юридичної справи та застосовуватись до аналогічних випадків. Отже, відмінністю нормативного тлумачення від казуального є те, що перше може поширюватись на невизначене коло випадків, а друге – на казус, що був предметом судового спору.

Цінність казуального тлумачення полягає в тому, що від нього залежить доля конкретної особи, його не можна механічно поширювати на інші аналогічні справи, оскільки кожна з них має свої індивідуальні особливості. Казуальне тлумачення не може слугувати офіційним юридичним підґрунтям для прийняття рішень за аналогією у перспективі⁷. Найчастіше казуальне тлумачення виступає як мотивувальна частина правозастосовного акта. Зокрема, це простежується в судових рішеннях, вироках, правозастосовних актах міністерств, агентств, відомств та ін.⁸

Суб'єктами казуального тлумачення виступають судові та адміністративні органи. Роз'яснення змісту норм права, що здійснюється судовими органами влади, є судовим тлумаченням. Як зазначає О. Костюк, потрібно розрізняти судове казуальне тлумачення, що здійснюється у процесі розгляду конкретної справи, та судове нормативне тлумачення, що здійснюється вищими судовими органами влади у процесі аналізу та узагальнення судової практики⁹.

До нормативного та казуального тлумачення належить інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України (далі – КСУ) та Верховного Суду. Інтерпретаційна діяльність КСУ є вищим рівнем тлумачення, оскільки здійснюється органом, для якого ця функція не другорядна, а основна, що характеризує зміст його діяльності¹⁰. Роз'яснення КСУ мають загальний характер, вони є офіційними та обов'язковими для всіх представницьких, виконавчих і судових органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, посадових осіб, громадян та їх об'єднань. Саме це відрізняє діяльність КСУ від судів загальної юрисдикції, що зумовлено природою конституційної юстиції. Прийняті КСУ рішення щодо офіційного тлумачення Конституції України не втрачають своєї юридичної сили, на відміну від нормативно-правових актів. А будь-які рішення судів загальної юрисдикції, які базуються на інтерпретації, що суперечить тлумаченню КСУ, повинні підлягати перегляду або оскарженню відповідно до чинного законодавства.

Різновидом нормативного (а саме легального) тлумачення є роз'яснення Верховного Суду з питань застосування законодавства при розгляді судових справ. Такі роз'яснення надаються з питань судової практики на підставі справ, що розглядаються судами, і є результатом їх узагальнення. В них роз'яснюються питання, які викликають сумнів і є незрозумілими для судових органів,

породжують хаотичність у відправленні правосуддя, помилки і неправильні рішення. Особливість цих роз'яснень полягає ще й у тому, що їх чинність поширюється за межі кола судових органів. Їх застосовують у своїй діяльності органи дізнання та слідства, контролюючі та інші органи влади. Таким чином, актами нормативного тлумачення судових органів влади є: рішення КСУ, в яких дається офіційне тлумачення положень Конституції України, висновки та узагальнення судової практики Верховного Суду. Акти тлумачення даних судових органів є узагальненням практики розгляду справ і містять правила, які вказують на розуміння законів і мають легальний, нормативний характер.

Офіційне казуальне тлумачення КСУ проводить при наданні висновків у справах щодо конституційності законів та інших правових актів, відповідності Конституції України міжнародних договорів, додержання процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту, що передбачено п. 1 ст. 150, ст. 151 Конституції України та п. 1, 2 і 3 ст. 13 Закону України «Про Конституційний Суд України»¹¹.

Казуальне тлумачення, що здійснюється Верховним Судом, значною мірою впливає на судову практику. Суди, розглядаючи судові справи, здійснюють казуальне тлумачення норм права і виробляють прецедентну практику застосування норм права. Таким чином, координується практика роботи судів нижчого рівня з метою однакового вирішення справ стосовно аналогічних випадків. Прецедент тлумачення формується як результат правозастосовної діяльності, зумовленої необхідністю конкретизації норм права в межах закону в процесі неодноразового застосування норм.

Передумовами для формування прецеденту тлумачення є: а) незрозумілість та неясність формулювання норм права суб'єктами правотворчості в нормативно-правових актах; б) складний і принципово важливий для стабільності юридичної практики характер юридичної кваліфікації певної категорії юридичних справ; в) прецедент тлумачення може бути встановлений лише авторитетним правозастосовним органом, що уповноважений на таку діяльність; г) багаторазове винесення однакових рішень у практично складних типових юридичних справах; д) юридична формалізація тлумачення права в правозастосовних актах за типовими справами, доведена до рівня «зразка», «прикладу»; е) гласність та інформаційна доступність прецеденту тлумачення¹².

С. Гурак зазначає, що на практиці значення казуального тлумачення є вагомим та виходить за межі лише конкретного випадку, а акти тлумачення, що видаються органами вищого рівня, виступають прикладом для органів нижчих рівнів, які орієнтуються та дотримуються їхньої практики¹³. Дослідниця припускає використання результатів казуального тлумачення при вирішенні аналогічних справ, що дасть змогу забезпечити єдність судової практики.

Обов'язковість казуального тлумачення офіційно поширюється тільки на випадок розгляду конкретної справи, а суди не можуть посилатися на судові рішення щодо конкретної справи при вирішенні аналогічних справ. Але судові рішення у складних справах, на думку А. Піголкіна, слід вважати неофіційним зразком для вирішення аналогічних справ, а тлумачення, що надаються у цих судових рішеннях, мають велике значення для уніфікації судової практики та поліпшення діяльності судів¹⁴.

На думку О. Капліної, щодо прецедентного характеру судових рішень у конкретних справах, які є актом казуального тлумачення норм права, то сили прецеденту набувають не всі з них, а тільки вибрані судові рішення через їхню переконливість, обґрунтованість, вмотивованість, новизну, актуальність, складність, важливість, які заслуговують стати зразком для всієї судової практики в цілому й опубліковані в офіційному виданні Верховного Суду. Акти казуального тлумачення відбираються для публікації так, щоб висловлені в них позиції не суперечили судовій практиці, що вже сформувалася, постановам Пленуму Верховного Суду. Публікація надає їм офіційності й загальнодоступності¹⁵.

Особливістю процесу казуального тлумачення є те, що фактичні дані конкретної юридичної справи «підводяться» під норму права, фактично зіставляються фактична та юридична основи справи. Цей зв'язок виявляється при аналізі обставин, що підлягають доказуванню, і питань, які повинен вирішити суд при прийнятті рішення, до яких належать питання, що стосуються фактичної основи справи та питання права¹⁶.

Ми поділяємо думку С. Шевчука, що в сучасних умовах, зокрема у діяльності конституційних судів, казуальне тлумачення пов'язано із розглядом конкретного казусу, а це, наприклад, перевірка конституційності закону або надання офіційного тлумачення за конституційним зверненням фізичної або юридичної особи. Тобто казуальне тлумачення стає нормативним. Також потребують перегляду й питання юридичної сили казуального тлумачення, що здійснює, зокрема, Верховний Суд при розгляді конкретної справи. Враховуючи те, що справа може бути складною, суд надає розширене тлумачення норми, заповнює прогалини, вирішує колізії, розкриває зміст правових принципів, тоді це тлумачення стає прикладом для наслідування, тобто казуальне перетворюється на нормативне¹⁷.

Отже, якщо прийняти існування судового прецеденту як джерела права, то казуальне тлумачення, яке міститься в судовому рішенні, трансформується у разі набуття ним значення прецеденту у нормативне та стає загальнообов'язковим.

Підсумовуючи, зазначимо, що казуальне судове тлумачення – це інтерпретаційна діяльність суду в процесі розгляду та вирішення судових справ (чи в порядку їх перегляду апеляційною чи касаційною інстанціями), метою якого є правильне розуміння змісту правової норми. Його завданням є індивідуалізація правових приписів, а результат обов'язковий лише для конкретної судової справи та сторін, що беруть у ній участь. Акти казуального тлумачення вищих судових органів є «зразками» для нижчих судових органів, з огляду на те, що вони завжди орієнтуються на практику тлумачення й застосування законодавства вищими судовими органами і зазвичай слідують їй.

Характерними ознаками казуального судового тлумачення є те, що його суб'єктами є судді усіх судових інстанцій, воно спрямоване на розгляд і вирішення конкретної судової справи, результати такого тлумачення є обов'язковими тільки для сторін конкретної судової справи та закріплюються у мотивувальній частині рішення.

Принципами казуального судового тлумачення є такі: неупередженості – під час здійснення казуального тлумачення, суб'єкт, який його здійснює не повинен мати негативної, заздалегідь сформованої думки щодо тієї чи іншої правової норми; обґрунтованості висновків – суб'єкт казуального тлумачення

повинен чітко обґрунтувати свою позицію; всебічності – суб'єкт, який здійснює казуальне тлумачення повинен оцінити норму права з усіх можливих аспектів і лише потім надавати обґрунтований висновок щодо змісту норми права; об'єктивності – суб'єкт казуального тлумачення повинен об'єктивно, чітко роз'яснити зміст норми права без урахування власної, суб'єктивної думки (оцінки); однозначності – казуальне тлумачення норми права передбачає чітке, повне та однозначне розуміння відповідної норми та надання роз'яснення без зміни її змісту; компетентності – казуальне тлумачення норм права повинен здійснювати лише кваліфікований, компетентний суб'єкт – посадова особа судового органу влади, що наділена виключними повноваженнями на здійснення правосуддя.

1. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підруч. Київ, 2013. С. 450. 2. Кравчук М. В. Теорія держави і права. // Проблеми теорії держави і права: навч. посіб. Тернопіль, 2002. С. 170. 3. Оніщенко Н. М. Казуальне тлумачення // Юридична енциклопедія / за ред. Ю.С. Шемшученка. URL : http://leksika.com.ua/10440320/legal/kazualne_tlumachennya (дата звернення: 16.12.2018). 4. Вовленко Н. Н. Види і акти офіційного тлумачення права. *Ленинградский юридический журнал* : научно-теоретический и информационно-практический межрегиональный журнал. 2008. № 2 (12). С. 38. 5. Алексеев С. С. Общая теория права. Курс в 2-х томах. Т. 2. Москва : Юрид. лит., 1982. С. 311. 6. Каплина О. В. Правозастосовне тлумачення норм кримінально-процесуального права: монографія. Харків : Право, 2008. С. 231. 7. Шаповал В. Офіційне тлумачення як функція Конституційного Суду (проблеми теорії). Вісник Конституційного Суду України. 1999. № 3. С. 54. 8. Каплина О. В. Правозастосовне тлумачення судом норм кримінально-процесуального права : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09. Харків. 2009. С. 197. 9. Костюк О. М. Теоретико-правові засади нормативного тлумачення: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Івано-Франківськ, 2017. С. 110. 10. Корейба І. В. Офіційне тлумачення як повноваження Конституційного Суду України // Право і безпека. 2009. № 5. С. 15. 11. Костюк О. М. Названа праця. С. 146. 12. Вовленко Н. Н. Названа праця. С. 41. 13. Гурак С. 3. Тлумачення правових норм: сучасні підходи та техніка здійснення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2014. С. 79–80. 14. Пиголкин А. С. Толкование нормативных актов в СССР. Москва, 1962. С. 153. 15. Каплина О. В. Названа праця. С. 93. 16. Каплина О. В. Правозастосовне тлумачення судом норм кримінально-процесуального права : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2009. С. 15. 17. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні. Київ : Реферат, 2007. С. 277.

References:

1. Skakun O. F. Teoriia prava i derzhavy: pidruch. Kyiv, 2013. S. 450. 2. Kravchuk M. V. Teoriia derzhavy i prava. // Problemy teorii derzhavy i prava: navch. posib. Ternopil, 2002. S. 170. 3. Onishchenko N. M. Kazualne tлумachennia // Yurydychna entsyklopediia / za red. Yu.S. Shemshuchenka. URL : http://leksika.com.ua/10440320/legal/kazualne_tlumachennya (data zvernennia: 16.12.2018). 4. Voplenko N. N. Vidy y akty ofitsyalnoho tolkovaniya prava. *Leninhradskiy yuridycheskii zhurnal* : nauchno-teoretycheskyy y ynformatsyonno-praktycheskyy mezhrehyonalnyy zhurnal. 2008. № 2 (12). S. 38. 5. Alekseev S. S. Obschchaia teoriia prava. Kurs v 2-kh tomakh. T. 2. Moskva : Yuryd. lit., 1982. S. 311. 6. Kaplina O. V. Pravozastoso vne tлумachennia norm kryminalno-protse sualnogo prava: monohrafiia. Kharkiv : Pravo, 2008. S. 231. 7. Shapoval V. Ofitsiine tлумachennia yak funktsiia Konstytutsiinoho Sudu (problemy teorii). *Visnyk Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy*. 1999. № 3. S. 54. 8. Kaplina O. V. Pravozastoso vne tлумachennia sudom norm kryminalno-protse sualnogo prava : dys. ... dokt.

yuryd. nauk : 12.00.09. Kharkiv, 2009. S. 197. **9.** Kostiuk O. M. Teoretyko-pravovi zasady normatyvnoho tлумachennia: dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.01. Ivano-Frankivsk, 2017. S. 110. **10.** Koreiba I. V. Ofitsiine tлумachennia yak povnovazhennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy // Pravo i bezpeka. 2009. № 5. S. 15. **11.** Kostiuk O. M. Nazvana pratsia. S. 146. **12.** Voplenko N. N. Nazvana pratsia. S. 41. **13.** Hurak S. Z. Tлумachennia pravovykh norm: suchasni pidkhody ta tekhnika zdiisnennia: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.01. Kyiv, 2014. S. 79–80. **14.** Piholkin A. S. Tolkovanie normatyvnykh aktov v SSSR. Moskva, 1962. S. 153. **15.** Kaplina O.V. Nazvana pratsia. S. 93. **16.** Kaplina O.V. Pravozastosovne tлумachennia sudom norm kryminalno-protseusualnoho prava : avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.09. Kharkiv, 2009. S. 15. **17.** Shevchuk S. Sudova pravotvorchist: svitovy dosvid i perspektyvy v Ukraini. Kyiv : Referat, 2007. S. 277.

Liashenko R.D. Casual judicial interpretation: concept and principles.

The term “casual” comes from the word “incident”, which in translation from latin means “case”, “a separate fact”. A casual interpretation involves clarifying legal norms in relation to a particular life fact.

The casual interpretation in the legal doctrine is distinguished as a form of official interpretation of the rules of law.

The peculiarity of the casual interpretation is that it has a person-oriented character and is relevant to specific circumstances. A casual interpretation can not go beyond the boundaries of a particular legal case and apply to similar cases. The difference between the normative interpretation and the casual is that the former may extend to an unspecified range of cases, and the second one to the incident that was the subject of a dispute.

Subjects of casual interpretation are the judicial and administrative bodies. Clarification of the content of the law by the judiciary is a judicial interpretation.

The official constitutional interpretation of the Constitutional Court of Ukraine is carried out in providing opinions on cases of constitutionality of laws and other legal acts, compliance with the Constitution of Ukraine of international treaties, adherence to the procedure of investigation and consideration of the case of removal of the President of Ukraine from office in the order of impeachment.

The supreme court’s interpretation of the case largely influences judicial practice. Courts, in court cases, carry out a casual interpretation of the rules of law and develop case-law on the application of the rules of law.

The casual judicial interpretation is the interpretive activity of the court in the process of reviewing and resolving court cases (or in the order of their review by the appellate or cassation instances), the purpose of which is a correct understanding of the content of the legal norm. His task is the individualization of legal requirements, and the result is binding only for a specific court case and parties involved in it. The acts of the casual interpretation of the higher judicial bodies are “samples” for lower courts, given that they are always guided by the practice of interpretation and application of the law by the highest judicial authorities and, as a rule, follow it.

Characteristic features of the casual judicial interpretation is that its subjects are judges of all courts, it is directed at the consideration and resolution of a particular court case, the results of such an interpretation are binding only for the parties to a specific court case and are fixed in the motive part of the decision.

The principles of casual judicial interpretation are: impartiality, substantiation of conclusions, comprehensiveness, objectivity, unambiguousness, competence.

Key words: casual judicial interpretation, principles of interpretation, acts of casual judicial interpretation.